

ULIWMA BILIM BERIW MEKTEPLERINDE PERSONALLARDI BASQARIWDIŃ AYRIM PEDAGOGIKALIQ MASHQALALARI.

Pirlepsova Diana Baxtiyor qızı

Ájiniyaz atındağı NMPI Magistratura bólimi «Bilimlendiriw mekemelerin
basqarıw» qánigeligi 2-kurs magistrantı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14494174>

Annotociya. Ilimiy maqalada ulıwma bilim beriwshi orta mekteplerge
basshılıq etiwdiń pedagogikalıq shart-sharayatlari keń sóz etilgen. Ásirese
mekteplerge basshılıq etiwdegi tiykarđı qağıydalar, talaplar óz sáwleleniwini
tapqan.

Tayanısh túsinikler: Basqarıw, pedagogikalıq mashqalalar, mektep
pedagog-xizmetkerleri, Jámiyetlik siyasiy basqarıw, oqıtıwshı- tárbiyashı.

SOME PEDAGOGICAL ISSUES OF PERSONNEL MANAGEMENT IN SECONDARY SCHOOLS

Abstract. The scientific article broadly discusses the pedagogical
conditions of management in secondary schools of general education. In
particular, the main rules and requirements for managing schools are
outlined.

Keywords: Management, pedagogical issues, school pedagogical staff,
public political management, teacher-educator.

Málim bolđanıday jámiyet tiykarđı 3 tarawdı ekonomiykalıq, jámiyetshilik-siyasiy hám
ruwxıy tarawlardı óz ishine aladı. Sođan muwapıq tárizde basqarıwdıń da 3 tiykarđı túri bar.

Olardan eń tiykarđısı ekonomikalıq basqarıw bolıp, ol jámiyet turmısı hám rawajlanıwınıń
tiykarın payda etedi. Házirgi sharayatta húkimettiń ekonomikasın basqarıwğa ásirese kóp itibar
beriwı ápiwayı jağday emes. Respublikamızda ótkerilip atırđan ekonomikalıq reforma xalıq
xojalığı basqarıwdı qayta qurıw hám qalıplestiriwdi óz aldına tiykarđı wazıypa etip qoyđan.
házirgi waqıtta respublikanıńmateriallıq texnika bazasın bekkemlew hám islep shığarıw
múnásebetlerin qalıplestiriw ekonomikanı basqarıw aldına qoyılđan maqset.

Jámiyetlik siyasiy turmıstı basqarıw aldına qoyılđan maqset jámiyettiń sociallıq bir
qıylılığına erisiw, mámleket basqarıwın qalıplestirip jámiyetlik óz-ózin basqarıwğa aylandırıw
esaplanadı. Jámiyet hám onıń hár bir ayırım ađzasınıń ruwxıy rawajlanıwın basqarıw- basqarıwdıń
jáne bir tiykarđı túri.

Ol ulıwma tálim mektepleri, mektepke shekem tárbiya, mektepten tısqarı balalar
shólkemleri, xalıq tálimibuwınları, óner-texnika bilim jurtları, orta arnawlı hám joqarı oqıw
orınları pedagoglar tájiriyesin asırıw institutlardı basqarıwdı, pán, ádebiyat, mádeniyat sıyaqlı
tarawlardı basqarıwdı óz ishine aladı. Sođan kóre xalıq tálimi dizimin basqarıw, ulıwma tálim
mektebin basqarıw jámiyetlik basqarıwdıń ajıralmas bólegi. Jámiyettegi basqarıw dizimin málim
basqarıw wazıypaları tiykarında dúziw zárúr áhmiyetti keltirip shığaradı. Sođan kóre onı óz aldına
kórsetip ótiwdi maqsetke muwapıq dep esaplaymız.

Islep shığarıwdı basqarıw wazıypaları degende basqarıw miynetiniń arnawlı túrlerin,
basqarılıwshı dereklerde tásir kórsetiwdiń ol yaki bul bađdarların túsiniw kerek.

Basqarıw wazıypalarına rejelestiriw, dúziw, sózlew muwapıqlastırıw tekseriw hám baqlaw esap kitap qılıw kiredi.

Rejelestiriw basqarıwshı derekti rawajlandırıw maqsetin hám bulmaqsetke erisiw quralların belgilew, islew rejesin dúziw. Rejelestiriw basqarıwshı derekleri rawajlandırıw hám modellestiriwdi úyreniwde de óz ishine aladı.

Dúziw- islep shıǵarıw dereginiń dúziliwin hám basqarıw usılın tańlap alıw hámde qliplestiriw, dizimniń dúziliwi ortasındaǵı múnásebetlerdi hám olardıń óz-ara háreketin belgilew.

Sóylew diziminiń túrli elementleri ortasında belgili bólekti tutıp turıwǵa, basqarıwshı derek islep atırǵanında reje tapsırmalarınan shetke shıǵıp ketiwge jol qoymaqǵa qaratılǵan.

Basqarıw islep shıǵarıw ámeldegi processtıń hám rawajlanıwdıń rejege qanshelli muwapıqlıǵın kórip hám tekserip turıwdan ibarat.

Esap sanaq qılıw bolsa rejeni yaki onı ámelge asırıwdaǵı belgili basqıshlardıń qanday orınlanıp atırǵanlıǵına juwmaq jasaw. Esapqa alıw axbarotlardı juwmaqlawǵa, onı dizimge salıwǵa imkan beredi. Sonday-aq, ol usı dizimniń keyingi dáwirge mólsherlengen is dástúrlerin islep shıǵıw ushın axborot bazasınan tolıq paydalanıwǵa imkan beredi.

Sonı aytıp ótiw kerek, joqarıda sanap ótilgen basqarıw wazıypaların xalıq xojalıǵımızdıń qálegen tarawına, solardan mektep-aǵartıwshılıq tarawına da tolıq mánide kiritiw múmkin.

Bárshe islep shıǵarıw ishilerin solardan mekten ishilerin basqarıw apparatına hám islep shıǵarıw processinde , mektepte bolsa oqıw-tárbiya hámde mekteptiń basqa isleri procesinde qatnasıwshı ishilerge bolıw múmkin.

Islep shıǵarıwda, solardan mektepte basqarıw miyneti menen shuǵıllanıwshı adamlar (mektep direktori, direktordıń oqıw-tárbiya hám xojalıq isleri boyınsha orınbasarı, tárbiyalıq isler shólkemlestiriwshı, metodik birlespe basshıları, kásip awqamlar bóliminiń basshısı) basqarıw apparatın payda etedi.

Basqarıwdıń bárshe buwın hám basqıshlarındaǵı ishiler de sol apparatqa tiyisli. Basqarıw apparatınıń bir bólimin insanlardı basqarıwshı shaxslar (mekteptegi basshıları) payda etse, ekinshi bólimin qatnasıwshılar (oqıtıwshı, tárbiyashı, klass basshıları, metodik birlespelardıń aǵzaları, texnik ishiler) payda etedi. Basqarıw tarawındaǵı qatnasıwshı ishilerdi eki tiykarǵı toparǵa.

A) Qánigelerge (oqıtıwshı hám tárbiyashılardıǵa)

B) Texnik ishilerge (laborant, sekretar, starshı, elektrshı-monter, mektep qarawshı sıyaqlılardıǵa) bóliw múmkin.

Mektepke oqıtıwshı tárbiyashı hám texnik ishileri tuwrı tańlaw hám olardıń ornına tuwrı qoyıw mektep ishki basqarıwındaǵı zárúr máselelerden biri. Mektep ishilerin tańlawda olardıń siyasiy bilimi, halallıǵı, isbilermenligi, qáiletine qarap jandasıw zárúr áhmiyet keltirip shıǵaradı.

Sonı da aytıw kerek, xojalıqtıń basqarıw hám oǵan basshılıq qılıw islep shıǵarıw usılınıń qásiyetin ańlatıwshı belgili qaǵıydalar (prinpler) tiykarında alıp barıladı. Sonıń ushın da bul qaǵıydalar basqarıw qaǵıydaları dep ataymız.

Respublikamız xalıq xojalıǵın, solardan, mektep orayın basqarıw formaları hám usılları respublikamız ekonomikalıq rawajlanıwınıń hár bir basqıshında jámiyet sheshiwi lazım bolǵan wazıypalarǵa muwapıq ózgerip hám qalıplesip baradı. Biraq respublikamız rawajlanıwınıń bárshe basqıshlarında xalıq tálimi tarawın basqarıwdıń qaǵıydaları óz áhmiyetin saqlap qaladı.

Házirgi dáwirde basqarıw qaǵıydalarına tiykarlangan halda mektep dizimin basqarıwdıń áhmiyeti haqqında «Ózbekistan Respublikasınıń xalıq tálimi dizimi» haqqındaǵı nızamda hámde Ózbekistan Respublikasınıń ulıwma orta tálim mektebi tuwrısındaǵı nızamda óz aldına aytıp ótilgen.

Demek, mektep ishki basqarıwın basqarıw qaǵıydaları tiykarında payda etiw házirgi dáwirdeń zárúr talaplarınan biri. Biz joqarıda áne sol basqarıw qaǵıydalarına óz aldına toqtap ótiwdi maqsetke muwapıq dep esaplaymız.

1. Demokratik qaǵıyda. Bul jasap turgan jámiyet xalıq xojalıǵın, xalıq tálimi dizimi hám mektepti basqarıwdıń zárúr qaǵıydası. Bul qaǵıyda jámiyetti jáne de demokratlastırıw, xalıqtıń óz-ózin basqarıwın tereńlestiriw babında zárúr áhmiyetke iye.

Respublikamız mámleket shólkemi hám onıń iskerligi, pútkil siyasiy dizimniń eń tiykarǵı qaǵıydası bolǵan demokratik qaǵıydanıń maqbul formaların tabıw respublika xalıq xojalıǵın bekkemlew hám onı tereńlestiriwdiń tiykarǵı mashqalalarınan biri.

Demokratiyanı tereńlestiriwdiń eń qolaylı jolların izlep tabıw basqarıw isi menen shuǵıllanıwshı bárshe basshı xızmetkerler, bul bapta ilimiy izertlew islerin alıp barıwshı alımlar aldındaǵı zárúr wazıypa.

Mektepti basqarıwdıń ulıwma nızamlılıqları olardıń óz aldına hám jeke tárizde belgilewinen shette bolıwı múmkin emesligi sebepli ańlap alınǵan zárúrlık jámáátlerge hám ayırım shaxslarǵa keń mustaqıllıq beriw arqalıǵana ámelge asırılıwı múmkin. Mısalı demaratzimdi tiykarlıq rawishte gáresizlestiriw ápiwayı ishiler tashabbusining shekleniwine, sub'ektizmge alıp barıwı múmkin. Demokratizm ushın ilimiy tiykarlanıp puxta-sharayat jaratıp qoyılǵan bolmasa, miynetkeshleri ruxında tárbiyalaw tarawındaǵı is hálsiz bolsa, demokratizmge qarsı bolǵan anarxiya tárepke «aǵıw» júz beriw múmkin. Bunday «aǵıw» bóliniwshilik qáwpin tuwdıradı.

Jámiyetlik múnásebetler ústinen baqlawdan ayırılıwına alıp barıwı, bazı processlerdi basqarıp bolmaytuǵın dárejege jetkiziwi múmkin. Mine sol sebeplerine kóre demokratizm babında jámiyet erisken rawajlanıw dárejesine mas keliwshi tuwrı nisbatni belgilew hám dawam ettiriw pútkil jámiyetlik dizimdi tereńlestiriwdiń zárúr wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Shın demokratiya máhálliy qásiyetlerdi gána emes, bálkim máhálliy tashabbusni de tolıq rawajlandırıw imkaniyatınıń ulıwma maqsetke alıp baratuǵın jollar usıllar hám qurallardıń hár túrli bolıwın názerde tutadı.

Demokratiyalıq qaǵıydanıń zárúrligin shólkemlestiriw menen birge, oraylastırıwdıń demokratik xarakterini jeke basshılıqtı kollegiyalıq penen qosıp alıp barıwda kórsetiwın esten shıǵarmaw lazım. Kóplesip pikir almasıw kerek, biraq juwapkershilik jeke bir insanda bolıwı maqsetke muwapıq. Solay eken, respublikamız xalıq xojalıǵınıń solardan, sanaat, awıl xojalıǵı, mádeniyat yaki mektep aǵartıwshılıq tarawın basqarıwshı hár bir basshı óziniń basshılıq jumıs diziminde basqarıwdıń demokratik qaǵıydasına tolıq ámel qılıwı zárúr.

2. Mektepti basqarıwdıń ilimiylik qaǵıydası házirgi sharayatta basqarıwdıń ilimiylik qaǵıydası barǵan sayın kóbirek áhmiyetke iye bolmaqta. Bul qaǵıydanı ámelge asırıw jámiyetlik rawajlanıw nızamların tolıq bilip barıwdı, bul nızamlardan hár bir xojalıq tarmaǵı, oqıw ornı yaki xalıqtı basqarıw tájiriybesinde jáne de keń hám tolıraq paydalanıwdı názerde tutadı.

Mektep isin basqarıwdağı usıl hám formalar haqqında sóz keter eken, isshilerimizde jańalıqtı, mektep, maorif isine basshılıq qılıwğa jaqsı, ilimiy jandasıwdıń jańa formaların seziwdi tárbiyalaw haqqında da qısqasha toqtap ótiwdi maqsetke muwapıq dep esaplaymız.

3. Mektepti basqarıwdıń jámáátshilik hám hár bir insannıń juwapkershilik qaǵıydası.

Bizińshe usı qaǵıydalar tuwrı basqarıw hám basshılıq etiwdiń joqarǵı qaǵıydası. Bul qaǵıyda basqarıw diziminde salmaqılı orındı iyelewi menen birge kópshiliktiń jaqsı dóretiwshilik aktivligin páseyttiriwge alıp barıwshı shaxsqa sıyınıw menen kelise almaydı hám ol menen ulıwma kelise almaydı.

Jámáátshilik hám keńesip is alıp barıw tuwrı basshılıqtıń girewidur. Jámáátshilik jolı menen xojalıqtı basqarıw hám basshılıq qılıw, eń zárúr qararlardı birgelikte, másláhátlesip islep shıǵıw tuwrı basqarıwdı qalıplestiriwdiń zárúr shárti. Sonı da aytıp ótiw kerek birlespelerde bárshe basqarıw máselelerin keńesip pikir júritiw hám sheshiw, hár qanday wazıypada islep atırǵan hár bir shaxstıń belgili, anıq belgilengen tapsırma hámde ámeliy islerdi orınlaw ushın juwapker ekenligin belgilew isi menen qosıp alıp barıw bul boyınsha zárúr áhmiyet keltirip shıǵaradı.

Jeke basshılıqtı bekkemlew isshilerdiń tapsırmasın is ushın juwapkerlik sezimin asıradı, basshılıq qılıwda qattı tártip bolıwdı hám bekkem miynet intizamın támiynleydi. Ulıwma tálim mektebiniń tájiriybesi sol nárseni kórsetpekte, jeke basshılıq jámáát boshlıp basshılıq penen birge qosıp alıp barılǵandaǵı oqıwshılarımızǵa pán tiykarların tereń bilim beriwde hám olardı jámáátlik ádep ruwxında tárbiyalawday qıyın hámde sharapatlı iste jaqsı náttiyjelerge erise alamız.

Mektepti basqarıw diziminde shólkemlestiriwshilik isinde joqarı organlar qabıl qılǵan qararlardıń hám óz qararlarınń orınlanıwın baqlap barıw hámde tekseriw áhmiyetli orın tutadı.

Orınlawdı tekseriwden kózde tutilǵan tiykarǵı maqset belgilengen is rejesi hám tádbirlerdi ámelge asırıwdı buzıwdıń aldın alıwdan, kemshiliklerdi anıqlaw hám dúzetiwden, qabıl etilgen qararlardıń orınlanıwın táminlewden, isti ámeliy shólkemlestiriwden ibarat.

Qarar menen orınlawdıń birligi, tuwrı basshılıq usılınıń negizin qalıplestiriw edi. Qoyılǵan wazıypalardı jetiskenlik penen ámelge asırıwınıń tuwrı jolların izlep tabıwda sınaılǵan qural orınlaǵanın tekseriw insanlarda qıyınshılıqlardı jeńiwde, sawat, kúsh shoqqıǵa jetiw ushın úziksiz qádem menen islewge intigiw talpınıw sezimlerin tárbiyalaydı.

5. Mektepti basqarıwdıń rejelilik qaǵıydası- basqarıw dizimindegi qaǵıydalardıń eń zárúri bolıp esaplanadı. Basqarıw apparatı iskerliginde belgili dizimniń bolıwı áhmiyetli. Bunıń mánisi sonnan ibarat, bul is bir-birine baylanıslı bolmaǵan tádbirler jıyındısınan ibarat bolmay, bálkim onıń sharayattı pútkil jámiyet aldında, sonday-aq onıń ayırım zvenaları aldında turǵan wazıypalardıń qásiyetin tártipke salınǵan, bir-biri menen baylanısqa hám tereń oylap kórilgen tádbir máresimler jıyındısınan ibarat bolıw kerek. Xalıq tálimi hám mektepke basshılıq qılıw hámde onı basqarıwdıń usı qaǵıydası ulıwma tálim mekteplerinde tálim-tárbiya islerin qayta qurıw hám jánede tereńlestiriwde, orta ulıwma tálimdi jaqsı ámelge asırıwda orta hám joqarı mekteptiń jumısın qayta kórilip atırǵan házirgi kúnde jánede úlken áhmiyetke iye.

Mektepti basqarıwdıń rejelilik qaǵıydası xalıq tálimine, solardan, mektepke basshılıq qılıw hám onı basqarıw tarawındaǵı rejelerdi húkimetimizdiń aǵartıwshılıq tarawındaǵı siyasatın hám joqarı organlardıń qararların ámelge asırıwdı esapqa alǵan halda dúziliwi lazım. Rejelestiriwde istiń mazmınını biliw, maqsetti sheberlik penen óz aldına qoyıw hám onı sheshiwdiń tiykarǵı buwınıń tabıw lazım.

Sunday-aq xalıq tálımı buwınlarını solardan mekteptiń de rejesin onıń tádbirler teması tiykarında maqsetke qaratılǵannıń, anıqlılıq izshilalıp abırw qásiyetlerge iye bolıwı, sonday-aq onda ol yaki bul tádbirlerdi orınlaw ushın juwapker shaxslardıń anıq kórsetilgen bolıwı maqsetke muwapıq.

6. Ulıwma bilim beriwshi orta mekteplerdi basqarıwdıń tejemkerlik qaǵıydası, basshılıqta rejelilik qaǵıydası bolıp ol basqarıw apparatınıń aqıl menen dúziliwin hár dayım izlew hám aparat jumısınıń samaradarlıǵın asırdı támiynleydi.

Jámáát aldında qoyılǵan maqsetke ilajı bolǵansha qısqa múddet ishinde hám júdá kem qárejet, qural hámde isshi, jumısshı kúshi sarıplap erisiw samaralı basqarıwdıń zárúr talabı.

Usı qaǵıyda tiykarındaǵı basqarıw hám basshılıqtıń tikarǵı maqseti hám wazıypası shiyki zat materialları, mashina hám qural jaraqlar, qattı hám jumsaq buyımlar (isshi hám xızmetshiler) hám finans resursları hámde waqıt byudjetinen tuwrı hám orınlı paydalanıwdı támiynlewden ibarat.

Sonı da aytıp ótiw lazım, insanıyılıq jámiyeti faza (mákan) hám waqıtlarda rawajlanadı.

Waqıttıń ózine tán qásiyeti sonda, onıń aǵımın artqa qaytarıp bolmaydı, sekundlar, minutlar, saatlardan kúnler hám jıllar payda boladı, eger lol biykar ótken bolsa, onı hech qashan artqa qaytarıp bolmaydı. Sol sebepli waqıttan únemli paydalanıw inasn jámiyeti rawajlanıwınıń, islep shıǵarıwshı kúshler rawajlanıwınıń zárúr shárti esaplanadı. Waqıttı tejew islep shaǵarıw usılına mas bolıp, xalıq xojalıǵınıń bárshe tarawlarında oǵan ámel qılınadı. Waqıttı tejew respublikamız xalıq xojalıǵınıń xalıq tálımı dizimine kiriwshi bárshe oqıw orınlarınıń eń birinshi ekonomikalıq nızamı bolıp qalıwı kerek. Waqıttı tejew nızamınıń mazmunı jámiyettegi ósip baratırǵan jámiyetlik talaplardı qandırıw ushın ketetuǵın qárejettiń kemeyip barıwında hám pútkil jámiyet hám onıń hár bir aǵzasınıń hár tárepleme rawajlanıwı ushın zárúr boǵanbos waqıttıń artıp barıwında kórinedi. Waqıttı tejew hám miynet ónimdarlıǵın asırıw babındaǵı usı qaǵıyda tolı qmánide mekteptiń ishki basqarıw dizimine de tiyisli esaplanadı.

REFERENCES

1. Sh.M.Mirziyoyev. Tanqıdiy taxlil, qat'iy tartib-intizomı va shaxsiy javobgarlik-xar bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi. T.2017
2. Sh.M.Mirziyoyev. Erkin va farovon demokratik Ózbekiston davlatini
3. birgalikda barpo etamiz. «Ózbekiston» 2016
4. M.Mirqosimov. Maktabni boshqarishning nazariy va pedagogic asoslari. T.2003
5. Абдурахмонов Қ.Х., Холмўминов Ш.Р., Зокирова Н.Қ.. Персонални бошқариш: Дарслик. — Тошкент. „Шарқ“, 2008.
6. Abduraxmonov Q.X., Holmo'minov Sh.R., Hayitov A.B., Akbarov
7. A.M. "Personalni boshqarish". Darslik. – T.: TDIU, 2012- 294 b.
8. 6. Кибанов А.Я. Управление персоналом. Учебник. – М.: РИОР, 2010.
9. 20. Потемкин В.К. Управление персоналом. Учебник. – М.: Дашков и К, 2010.

Internet saytları

10. www.gov.uz – Ўзбекистон Ресепубликасининг давлат портали.
11. www.mehnat.uz – Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги сайти.

12. www.mineconomy.uz – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлигининг сайти.
13. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг
14. қонунчилик ҳужжатлари сайти.
15. www.stat.uz- Ўзбекистон Республикаси Статистика бўйича давлат қўмитасининг сайти